

МИСТЕЦТВО МАЙДАНУ ЯК ДЖЕРЕЛО НАПОВНЕННЯ МУЗЕЮ РЕВОЛЮЦІЇ ГІДНОСТІ

Юлія Курдина

Інститут гуманітарних та соціальних наук
Національний університет «Львівська політехніка»
kurdynajulia@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0003-4900-1672>

© Курдина Юлія, 2019

У статті здійснено спробу проаналізувати окремі художні проекти, створені під час Майдану: щитопис, Страйк Плакат, Барбакан. Увагу акцентовано на закономірностях між цими мистецькими виявами та ідеєю створення абсолютного нового меморіального комплексу, який включатиме місця пам'яті та музей Революції Гідності. Усі ці мистецькі ініціативи розглянуто як джерела наповнення нового музею.

Ключові слова: музей, мистецтво, художники, Майдан, Революція Гідності, ініціативи.

THE ART OF MAIDAN AS THE SOURCE OF FILLING THE REVOLUTION OF DIGNITY MUSEUM

Yulia Kurdyna

Institute of the Humanities and Social Sciences
Lviv Polytechnic National University
kurdynajulia@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0003-4900-1672>

© Kurdyna Yulia, 2019

The paper presents an attempt to analyze certain art projects created during the Maidan Revolution: shields painting, Strike Poster, a barbican. The emphasis is placed on a cause-and-effect relationship between all these pieces of art and the idea of creating an entirely new memorial complex, which will include sites of commemoration and the Revolution of Dignity Museum. All these artist-run initiatives are considered as the sources of filling of the new museum.

The artistic works during the Revolution of Dignity are undoubtedly interesting and educational for the descendants. The events taking place at the time made artists illustrate the new aspects of their talent. Needless to say that such actions like shields painting and single pictures, posters, graffiti etc. were also certain symbols of the Maidan Revolution.

Public activists and museum workers, who during the Revolution were trying to collect and preserve such things, back at that time, understood the significance of the events and the memory of them. Not unsurprisingly, back in 2014 several groups declared a need in creating the Freedom Museum or the Maidan Museum. The unification of these initiatives and the engagement of state authorities in them has produced the idea of creating a new space of the National Memorial Complex of Heroes of Heavenly Hundred – the Museum of the Revolution of Dignity. Today this complex is functioning in an online environment. However, its workers are implementing several projects and exhibitions, which are taking place in the locations provided by the partner institutions. Obviously, a major part of the exhibits consists particularly of posters, painted shields, pictures and colorful helmets created on Maidan.

Through the example of the Maidan Museum and artist-run initiatives, it can be clearly seen how modern art has at once become a part of the history. The same part of the history also includes photography projects, sculptures, documentaries etc. created during the Revolution of Dignity. And once again in Ukrainian history it is confirmed that artists are quite the rebels and justice fighters.

Key words: museum, art, artists, Maidan, the Revolution of Dignity, initiatives.

Постановка проблеми. Події Революції Гідності стали неабияким тлом для творчості митців та були пронизані сплеском мистецької активності у різноманітних проявах: від розробки плакатів до створення кіно. Паралельно вже з початку 2014 року виникла ініціатива створення Музею Майдану й,

звісно, що результати творчих експериментів на Майдані і стали першими експонатами для майбутнього музею. У цьому контексті **мета статті** – здійснити спробу синтезувати арт-акції Майдану з музейними ініціативами у хронологічному вимірі 2013–2014 рр.

Виклад основного матеріалу. Події Революції Гідності від самого початку стали предметом обговорення та суспільного зацікавлення. Ще під час Майдану різноманітні сайти (новинні та мистецькі) висвітлювали ініціативи художників, музикантів, скульпторів тощо, які на той час мали вірусну популярність. Згодом на основі їхнього аналізу з'явилися публікації [Мусієнко, 2014; Мусієнко, 2015] Наталії Мусієнко – культуролога та провідного наукового співробітника Інституту проблем сучасного мистецтва НАН України.

Чимало ініціатив виходило з Інституту національної пам'яті, однією з яких стала серія інтерв'ю, опублікованих у книгах «Майдан від першої особи» [Майдан від першої, 2015; Майдан від першої, 2016]. Також Інститут національної пам'яті стояв біля витоків створення музею, який мав би зберегти для нащадків унікальні свідчення тогочасних подій [Музей Майдану. Витоки]. По суті, склалось так, що революційні події одночасно стали частиною мистецтва, історії та музейництва.

Для фіксації подій, котрі відбувались в Києві, відповідним арсеналом засобів володіли насамперед представники візуального мистецтва. Їхні точні, мінімалістичні, дотепні образи стали своєрідним способом документування подій того часу та їх рефлексії [Майдан від, 2016: 8].

За словами члена робочої групи «Майдан: усна історія» Тетяни Привалко, внутрішній світ митців набагато чутливіше резонує із суспільними настроями та подіями [Майдан від, 2016: 11]. Тож у багатьох з них передчуття Майдану зародилося задовго до його початку. Зокрема, один з активістів Мистецького Барбакану Іван Семесюк згадує, що ще за два роки до Революції Гідності виникло дуже багато низових мистецьких ініціатив, хоча для художників це нетипово: «...художники – це такі досить вайлуваті істоти, а тут сплеск низової ініціативи – починаючи від підпільних галерей, абсолютно нелегальних. Люди перестали ходити кудись по дозвільні папірці й почали самі робити те, що їм хотілося». Наприклад, якщо художник не може потрапити на якийсь арт-майданчик, він створює його сам [Майдан від, 2016: 105].

Професіонали й дилетанти, знамениті художники й мистецька молодь – Майдан об'єднав усіх і сам став великим витвором мистецтва: гігантською інсталяцією. Митці прийшли на Майдан як протестувальники, вони брали участь у важких протистояннях і в буденних справах. Проте вони залишилися

художниками і в той чи інший спосіб починали відображати Майдан [Мусієнко, 2014: 125].

Коли люди на Майдані стояли цілодобово, виникла потреба у культурній програмі та, попросту місці, де можна зігрітися. І архітектори вирішили зробити такий Барбакан. Архітектор Дмитро Жила разом із Миколою Ковтуном зробили чотирикутний об'єкт, усередині якого вони сиділи, а ззовні була виставка робіт, виконаних під час Майдану. Відвідувачі могли подивитися, що про Майдан думають митці, побачити, що вони теж тут якимось задіяні [Майдан від, 2016: 73, 118].

У термінології фортифікаційної справи середніх віків барбакан – це маленька фортечка, яка стоїть перед входом до великої фортеці. Вона першою зустрічає ворога. Барбакан на Майдані будувався для того, щоб було де випити чаю, провести літературний батл, поетичну зустріч. У ньому читали лекції з історії іудаїстики, ісламу тощо, проводили виставки. Пізніше Барбакан доповнила мистецька інсталяція «Мішені» Єжи Коноп'є. По суті – він був міні арт-центром. Однак після перших кривавих сутичок Барбакан перетворився на місце, де готували «коктейлі Молотова» [Майдан від, 2016: 109–110].

«Мішені» на Мистецькому Барбакані [Мусієнко, 2015: 129]

Інша ініціатива – щитопис – також виникла ще до кривавих подій 20 лютого. Розпис щитів сприймався як проникнення мистецтва у напіввійськову частину Майдану, об'єднання війська і мистецтва, але в мирних цілях. Загалом від кожної сотні Самооборони мав прийти сотник зі щитом і розповісти, як він бачить свою ідею, що має бути на щиті, яке його ставлення до Майдану. Зокрема художниця Катерина Ткаченко, яка представляла «Мистецьку сотню» намалювала на одному з таких щитів картинку «Розквітле серце». Також художниці належить серія робіт «Янголи Майдану», виставка яких проходила у Києві в галереї «M17» [Майдан від, 2016: 162–165].

Окремі художники виділялись на Майдані непересічними творами. Зокрема, Юрій Журавель,

графік, громадський діяч, лідер та вокаліст рівненського гурту «Ot-Vinta», намалював шеврон «Самооборони» Майдану – Архангела Михаїла як символ перемоги над злом. Після кривавих подій у лютому з'явилась його робота «Небесна Сотня». Художник Олександр Мельник практично весь Майдан простояв зі своєю картиною «Бачу справи твої, людино» [Мусієнко, 2015: 29–30].

«Бачу справи твої, людино» О.Мельника шеврон
«Самооборони»
[Мусієнко, 2015: 29–30]

Ще одна ініціатива митців 2013 року – Страйк Плакат, де об'єдналися шість-вісім осіб. Створивши 1 грудня свою сторінку у Facebook, вони написали про себе: «СТРАЙК ПЛАКАТ — заходь, завантажуй, друкуй і користуйся. Творча спільнота підтримала всеукраїнський протест проти кривавих подій на Майдані Незалежності. Активісти створили серію плакатів, які вже зараз може завантажити кожен. Ми переконані, що доля країни вирішується сьогодні. Ми закликаємо усіх творчих людей доєднатися до всеукраїнського страйку та створювати страйк-плакати або будь-які інші матеріали» [Мусієнко, 2016: 18].

Спочатку було кілька груп, які створювали плакати на різні теми і в різних стилях. Потім з'явилася «Крапля в океані» П. Клубнікіна та Є. Петрова. Також разом із ними працювали Олександр Курмаз, Олексій Сай (автор «Кривої

єлки») та інші. Далі ініціатива набрала популярності. Люди почали викупляти місця на білбордах у різних містах країни і розміщувати плакати [Майдан від, 2016: 130]. Пізніше, вже у квітні 2014 р., саме з назвою «Крапля в океані» у віденському Музеї мистецтв «Künstlerhaus» пройшла виставка мистецтва української революції, що була присвячена художнім та візуальним аспектам протестного руху в Україні 2013–2014 рр. [Мусієнко, 2016: 20]. У листопаді 2015 р. митці влаштували відкриту виставку на Майдані Незалежності з нагоди другої річниці існування проекту.

Взято із Фейсбук-спільноти Страйк Плакат
(https://www.facebook.com/strikeposter/info?tab=page_info)

На думку куратора Музею плакату України Наталії Іванченко, пік створення плакатів був саме на Майдані, і знову спостерігається тепер, у час війни. Плакат – це своєрідна ідеологія. В екстремальних ситуаціях люди одразу показують те, що бачать. Візуальні предмети – показують все й одразу [Майдан від, 2016: 225].

Музей плакату України створений ще 11 листопада 2011 року. Він є першим, офіційно зареєстрованим музеєм плакату в Європі; інші подібні музеї діють як відділи при великих музейних установах, не маючи при цьому власної державної реєстрації. Дві перші виставки плакатів, були відкриті в приміщенні Національного музею-заповідника «Битва за Київ у 1943 році». Але через нестачу виставкової площі, необхідно було шукати окреме приміщення у Києві. Проект підтримав директор Національного музею народної архітектури та побуту України Дмитро Заруба, який у грудні 2012 року, надав частину будинку у Тернопільській області для постійної виставки «Галерея плакатів епохи тоталітаризму».

3 листопада 2013 року творці Музею плакату підтримували Майдан та збирали плакати, створені на його просторі. У грудні 2013 року музей створив сторінку у Фейсбуку та віртуальну експозицію. Ці сторінки відвідують майже 200 тис. читачів щодня. У лютому 2014 року відбулася виставка «Плакати Майдану» у Національному музеї народної архітектури та побуту України в Пирогові. Тут, окрім плакатів, були виставлені щити Самооборони, проти-гази, каски, кийки, саморобний бронезилет [Музей плакату].

Подібні артефакти стали ядром для колекції і нового Музею Майдану, який поєднав у собі низку ініціатив. Ігор Пошивайло – теперішній директор Національного меморіального комплексу Героїв Небесної сотні (Музею Революції Гідності) – був одним із таких ініціаторів. На його думку, так історично склалося, що переважна більшість музейних закладів України є державними, а отже – залежними від влади через культурну політику, фінансування. Тож питання, яким має бути ставлення музеїв до таких незвичних і нетипових подій як Революція Гідності постало насамперед перед музейниками. Чи потрібно вдавати, що музеї це не обходять? У результаті тривалої дискусії у музейному середовищі України постало питання: а для кого працюють музеї? Для чого вони створюються? Чи це політичні проекти? Чи мають вони бути соціально відповідальними у подібних ситуаціях?

За словами І. Пошивайла, не всі колеги розуміли, навіщо він звозив «хлам» з Майдану. Навіть у межах ініціативної групи щодо створення музею Майдану були дискусії. Дехто дивився на Майдан суто з концептуальної точки зору – їх більше цікавили такі абстрактні й узагальнені речі, як свобода, права, а предмети, на їхню думку, були вторинними. І. Пошивайло, навпаки, наполягав на тому, що треба збирати речові й усні свідчення, бо вони динамічно зникали з барикадного простору. Він закликав усіх об'єднуватися для збирання предметів та історій, бо концептуальні речі можна було напрацьовувати в кабінетах пізніше. Тож музейна справа рухалася паралельними течіями. Також існували «тіньові» групи, у яких була своя мотивація збирання цих речей [Майдан від, 2016: 230].

Ініціатива створення Музею Майдану безпосередньо народилася як громадська ініціатива ще в січні 2014 року після подій на вул. Грушевського (В. Рожко, А. Котлярчук, М. Скиба, Т. Бобровський, К. Чуєва, І. Пошивайло за підтримки Самооборони Майдану, згодом – Українського національного комітету Міжнародної ради музеїв / ICOM/ та Українського національного комітету Блакитного Щита). До ініціативної групи долучалися волонтери з громадських ініціатив: «Бібліотека Майдану», «Мистецька сотня» та інші. Над створенням Музею Майдану

працювало багато людей, було зібрано понад 1500 артефактів, що становлять основу збірки майбутнього музею. Зокрема, це друковані та рукописні матеріали, світлини, 3d-візуалізації, відеофільми, плакати, щити, мапи, прапори, предмети самооборони і побуту учасників масових акцій протесту, об'єкти дорожньої інфраструктури, структурні елементи барикад, зразки медикаментів тощо.

У квітні 2014 р. було створено Робочу групу з музеєфікації спільно з Міністерством культури України та Київською міською державною адміністрацією. Тоді ж було прийнято спільне рішення «Про проведення Всеукраїнського конкурсу на визначення найкращої ідеї меморіального комплексу героям Небесної сотні у м. Києві» з обов'язковим широким громадським обговоренням програми та умов конкурсу. Невдовзі ідея змінилась: від всеукраїнського конкурсу на окремий меморіальний об'єкт (пам'ятник) до відкритого Міжнародного конкурсу на Концепцію оновленого громадського простору центрального ядра м. Києва з меморіалізацією подій революції гідності «ТЕРИТОРІЯ ГІДНОСТІ»/«TERRA DIGNITAS». Цю концепцію було поділено на чотири складові: «Громадський простір Майдану та центрального ядра м. Києва», «Меморіалізація подій Революції Гідності та увічнення пам'яті Героїв Небесної Сотні», «Міжнародний культурний центр “Український Дім на Європейській площі”», «Багатофункціональний музейний комплекс “Музей Свободи / Музей Майдану”». [Кондель-Пермінова, 2015: 108–111].

Головні тези соціального запиту після тривалих обговорень щодо місії нового музейного закладу виявились такими: зберегти пам'ять, показати, чого люди досягли з того, за що стояли; зберегти артефакти, які не повинні зникнути; відчувати скорботу за тими, хто віддав своє життя; підкреслити, що замовником меморіального комплексу є саме громада; відчувати гордість за свою націю; втілити дух і сенс Майдану [Кондель-Пермінова, 2015: 110–111].

Музейний заклад новітнього типу має стати своєрідним місцем для зцілення суспільства; він має репрезентувати цінності, служити суспільству, поповнювати колекцію, бути відкритим для суспільства, працювати разом із суспільством у реальному часі; досліджувати, як переплітається минуле і сучасність прямо тут, наживо.

У жовтні дві ініціативи об'єднали, так виникла спільна ініціатива Музей Свободи/Музей Майдану, що охопила дві групи активістів – офіційну робочу групу зі створення Музею Майдану та ініціативу компанії pro.mova – Музей Свободи. Ці дві ініціативи взаємодоповнюють одна одну. Музей Свободи був ініціатором та модератором першого спільного проекту – виставки «Свобода», яка відбулася у

жовтні 2014 р. в Національному художньому музеї України (куратором виставки був Влодко Кауфман) [Кондель-Пермінова, 2015: 112]. Ця виставка складається з трьох компонентів:

– виставка «Свобода» авторства художника та перформансиста Влодка Кауфмана, яка включала артефакти з колекції майбутнього Музею Свободи/Музею Майдану;

– простір для взаємодії з відвідувачем, де кожен міг поділитися своїм уявленням про те, чим для нього є свобода та що, на його думку, необхідно включити до структури майбутнього музею;

– дискусійно-подієву програму: лекції про свободу, зустрічі, обговорення, покази фільмів тощо.

28 жовтня 2014 року в Національному центрі народної культури «Музей Івана Гончара» відкрився інтерактивний виставковий проект: «Творчість свободи: (ре)волюційна культура Майдану». Організаторами проекту виступили Національний центр народної культури «Музей Івана Гончара», ініціатива «Музей Свободи/Музей Майдану», медіа-проект «MYMEDIA» та благодійний фонд «ДАР». На виставці було представлено понад 500 експонатів. Зараз вони зберігаються в Музеї Івана Гончара. У перспективі планувалось, що колекція поповнить у майбутньому Музей Свободи/Музей Майдану. Серед експонатів виставки були: «коктейль Молотова», зроблений із лампочки; величезна рогатка, ефективніша за катапульта; беркутівський щит. Але тут ці речі не виступають як звичайна зброя, а є яскравими зразками творчості та креативності. Арт-кураторами були В. Кауфман та К. Ткаченко [Музей Майдану].

Зібрана активістами колекція майбутнього Музею Майдану включає понад 2000 предметів, близько 500 аудіо- та відеоінтерв'ю, пам'ятко-охоронну документацію, документальні фотографії, книжкові видання. Речова колекція складається з різних груп: барикадний генд-мейд, предмети самооборони, протестне мистецтво та ін [Музей Майдану. Музейне зібрання].

З часом дискурс створення новітньої установи, яка має передавати дух свободи українського народу, значно розширився – Музей Майдану мав би стати відкритим форумом і платформою для дискурсу і поширення ідей гідності та незалежності, сприяння активізації громадських ініціатив, консолідації та розвитку суспільства і формування відповідальності за майбутнє [Пошивайло, 2016: 5].

Значні зрушення у цьому плані відбулись у 2017 році: відповідно до наказу Українського інституту національної пам'яті було створено експертну робочу групу з представників органів державної влади, музейного середовища та громадськості для напрацювання проекту Концепції Національного меморіального комплексу Героїв Небесної Сотні – Музею Революції Гідності. Зокрема

до її складу увійшли: Олександра Бакланова, Тимур Бобровський, Ганна Бондар, Володимир Бондарчук, Роберт ван Ворен, Володимир В'ятрович, Анастасія Гайдукевич, Ігор Гурик, Сергій Дяченко, Зеновій Мазурик, Наталя Мусієнко, Лінда Норріс та інші [Музей Майдану. Витоки].

Згідно з напрацьованою концепцією, цей новітній заклад має складатися з кількох об'єктів:

– Меморіал Героїв: меморіальний інформаційно-експозиційний простір збереження та впорядкування місць пам'яті – «дорога пам'яті»; вшанування учасників подій та загиблих; суспільних комеморативних практик та індивідуальних переживань; усвідомлення самопожертви, безстрашності, самоорганізації та спільної дії. У фокусі – тема Героїв Небесної Сотні.

– Музей Майдану: сучасний простір мультимедійної інтерактивної експозиційної, фондової, наукової, управлінської та комунікаційної діяльності. У фокусі – тема Революції Гідності, інших Майданів, боротьби за права і гідність людини та незалежність держави.

– Дім Свободи: публічний залучальний культурно-освітній простір для генерування нових смислів, плекання критичного мислення та дискусії, активізації ініціативності й відповідальності, практикування креативності та спільних дій [Концепція Національного, 2017: 25–26].

На 2021 рік згідно зі стратегічним планом розвитку мало б бути споруджено окрему нову будівлю для розміщення у ній музею [Пошивайло, 2016: 9].

Висновки. Мистецькі вияви під час Революції Гідності – без сумніву, цікаві та інформативні для нащадків. Події, які тоді відбувались, штовхали митців на нові прояви їхнього таланту. Цілком зрозуміло, що такі акції як «щитопис» та поодинокі картини, плакати, графіті тощо – були теж певними символами Майдану. Громадські активісти та музейники, які ще в час революційних подій намагались зібрати і зберегти такі речі, розуміли важливість подій та збереження пам'яті про ці події. Тому не дивно, що вже у 2014 році кілька окремих груп заявили про необхідність створення Музею Свободи чи Музею Майдану. З об'єднанням цих ініціатив та з приєднанням до них державних органів влади, внаслідок публічних обговорень викристалізувалася ідея створення нового простору Національного меморіального комплексу Героїв Небесної сотні – Музею Революції Гідності. Наразі цей комплекс функціонує в інтернет-режимі, однак його працівники реалізують ряд проектів та виставок, які відбуваються у приміщеннях, наданих партнерськими установами.

На прикладі Музею Майдану та художніх ініціатив чітко простежується як сучасне мистецтво

одразу ж стало частиною історії. Такою ж частиною історії є і фотопроєкти, скульптурні композиції та документальні фільми тощо, створені під час Революції Гідності, однак їх висвітлення потребує окремої публікації.

1. Кондель-Пермінова, Н. (2015). Музей Майдану: суспільний запит на заклад нового типу. *Агора*. 14, 109–114; 2. Концепція Національного меморіального комплексу Героїв Небесної Сотні – Музею Революції Гідності (2017). Київ. Відновлено з http://maidanmuseum.org/sites/default/files/imce/conception_memorial_museum_final_dlya_saytu.pdf; 3. Мусієнко, Н. (2014). Відлуння Майдану. Будуємо нову Україну, збірник конференції. Київ: Видавничий дім «Киево-Могилянська академія»; 4. Мусієнко, Н. (2015). Мистецтво Майдану. Київ: Фамільна друкарня huss; 5. Майдан від першої особи. Мистецтво на барикадах (2016). Київ: K.I.C.; 6. Майдан від першої особи. 45 історій Революції гідності (2015). Київ: K.I.C.; 7. Музей Майдану. Відновлено з <http://www.memory.gov.ua/page/muzei-maidanu>; 8. Музей Майдану. Витоки. Відновлено з <http://maidanmuseum.org/uk/storinka/vytoky>; 9. Музей Майдану. Музейне зібрання. Відновлено з <http://maidanmuseum.org/uk/storinka/muzeyne-zibrannya>; 10. Музей Плакату України. Відновлено з <https://musplakat.wordpress.com/about/>; 11. Пошивайло І. (2016) Національний меморіальний комплекс Героїв Небесної Сотні – Музей Революції Гідності. Стратегічне бачення розвитку на середньострокову перспективу 2016 – 2021. Відновлено з <http://www.memory.gov.ua/sites/default/>

[files/muzei_revolyuciyi_gidnosti_strategichniy_plan_rozvitku_2016-2021_rr.pdf](http://www.memory.gov.ua/sites/default/files/muzei_revolyuciyi_gidnosti_strategichniy_plan_rozvitku_2016-2021_rr.pdf).

References

1. Kondel'-Perminova, N. (2015). *Maidan Museum: public request for a new type of institution*. *Agora*. 14, 109–114; 2. *The Concept of the National Memorial Complex of Heroes of Heavenly Hundred - Museum of the Revolution of Dignity* (2017). Kyiv. Retrived from http://maidanmuseum.org/sites/default/files/imce/conception_memorial_museum_final_dlya_saytu.pdf; 3. Musiyenko, N. (2014). *Echo of the Maidan. We are building a new Ukraine, a collection of the conference*. Kyiv: Publishing House «Kyiv-Mohyla Academy»; 4. Musiyenko, N. (2015). *Art of Maidan. Family print shop huss*; 5. *Maidan of first person. Art at the barricades* (2016). Kyiv: K.I.C.; 6. *Maidan of first person. 45 Stories of the Revolution of Dignity* (2015). Kyiv: K.I.C.; 7. *Maidan Museum*. Retrived from <http://www.memory.gov.ua/page/muzei-maidanu>; 8. *Maidan Museum. Origins*. Retrived from <http://maidanmuseum.org/uk/storinka/vytoky>; 9. *Музей Майдану. Museum collection*. Retrived from <http://maidanmuseum.org/uk/storinka/muzeyne-zibrannya>; 10. *Museum of the Poster of Ukraine*. Retrived from <https://musplakat.wordpress.com/about/>; 11. *Poshy`vajlo I. (2016) The National Memorial Complex of Heroes of Heavenly Hundred – Museum of the Revolution of Dignity. Strategic vision for development in the medium-term perspective 2016 – 2021*. Retrived from http://www.memory.gov.ua/sites/default/files/muzei_revolyuciyi_gidnosti_strategichniy_plan_rozvitku_2016-2021_rr.pdf.